

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVII

Св. 3–4 (2016)

САДРЖАЈ

Чланци

Грамматика

Напомене о временским облицима у језику Лазе К. Лазаревића (РАДОЈЕ СИМИЋ) 1–18

Учење М. Стевановића и старијих синтаксичара о „пређашњим временима“ у српском језику – и њихов значај (ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 19–31

Девербативне именице с каузалним значењем у публицистичком и књижев-ноуметничком стилу (ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ) 33–47

Лексикологија и лексикографија

Израда речника писаца као допринос познавању лексикона (на примеру про-зе Видосава Стевановића) (САЊА Ж. ЂУРОВИЋ) 49–71

О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа *јајшо*, *крго*, *рој*, *сџаго*, *чојор* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 73–88

Природа асоцијативне везе антонимâ (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 89–103

Прикази

Елизабета Бандиловска Ралповска, *Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик* (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) 105–108

Уз ново издање: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље* (СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ) 109–117

Неђо Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (СТАНА РИСТИЋ) 118–122

Наташа Вуловић, <i>Српска фразеологија и религија: линвокултуролошка истраживања</i> (ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ)	123–132
Горан Зељић, <i>Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику</i> (БОЈАНА Д. ТОДИЋ)	133–137

Прилози

Одбор за стандардизацију српског језика

Одбор за стандардизацију српског језика: циљеви, задаци и актуелни проблеми (СРЕТО З. ТАНАСИЋ)	139–142
--	---------

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

Зависна реченица с везником <i>без да</i>	143–146
---	---------

БОЈАНА Д. ТОДИЋ*

Оригинални научни рад
Примљен 23. новембра 2016. г.
Прихваћен 9. децембра 2016. г.

ПРИРОДА АСОЦИЈАТИВНЕ ВЕЗЕ АНТОНИМА^{**}

Циљ овога рада јесте покушај расветљавања природе асоцијативне везе антонима. Анализу смо спровели из два правца: прво, с обзиром на различите антонимске парове, међусобно их упоређујући; друго, с обзиром на појединачне антонимске парове, посматрајући природу асоцијативне везе из правца сваког члана датог антонимског пара понаособ. Испоставља се да је асоцијативна веза неких антонимских парова чвршћа у односу на друге антонимске парове, као и да је асоцијативна веза чвршћа из правца једног (чешће немаркираног) члана антонимског пара него из правца другог члана тог антонимског пара.

Кључне речи: антонимија, ментални лексикон, антонимски пар, природа асоцијативне везе.

1. Уводне напомене

Рад је замишљен као синхронијска анализа природе асоцијативне везе придевâ који се налазе у антонимском односу, а јављају се као пар *стимулус – реакција* у *Асоцијативном речнику српскога језика*

---

* bojanatodic4@gmail.com

** Рад представља допуњену верзију дела свеобухватнијег и антонимским паровима у целости посвећеног мастер рада *Придевска антонимија у „Асоцијативном речнику српскога језика“*, одбрањеног 19. 9. 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду пред комисијом чији су чланови биле проф. др Рајна Драгићевић и проф. др Јелена Јовановић Симић.

ка (AP). За потребе овога рада, а у складу са природом истраживања, грађа је ексцерпирана из *Асоцијативној речника српскога језика* и *Образној асоцијативној речника српскога језика*. Из првог речника, који представља главни извор грађе, ексцерпирани смо најфреквентније реакције на 156 придевских одредница, од којих ћемо анализирати 61 пар *стимулус – реакција*, будући да је то број стимулуса и одговора који се налазе у антонимском односу.

Анализа података из *Асоцијативној речника српскога језика* упућује на чињеницу да природа асоцијативне везе антонимских парова није у свим случајевима истоврсна. Стога, циљ рада биће покушај откривања природе асоцијативне везе антонимских парова, како једних у односу на друге, тако и појединачних антонимских парова, с обзиром на њихове чланове.

1.1. Антонимија

Лексички антоними се најоопштеније дефинишу као речи супротног значења.¹ Међутим, услед непрецизне и непотпуне омеђености појма супротности,² у науци наилазимо на различита мишљења о томе шта антонимија јесте, а шта излази из њених оквира. Поред непоречиве супротности, као у примерима *црно* и *бело* или *горе* и *доле*, постоје и, према речима И. Грицкат (1961–1962: 87), „ствари или појмови који нису тако несумњиво супротни ако се посматрају са одговарајућег научног или логичарског гледишта, али су ипак, захваљујући искуствима, признати од свих као супротности: *тврдо* и *меко*, *лајко* и *храјаво*“. Антонимијом називамо, дакле, једну језичку, и то лексичку појаву, а супротност или супротстављање је општији појам који има основу у процесу мишљења. Са лингвистичког аспекта, Р. Драгићевић (2010: 266–267) издваја два основна критеријума лексичке антонимичности: 1) супротстављање основних (примарних) значења лексема и 2) семантичко саодношење лексема.³ Овакви прецизни критеријуми умногоме сужавају широко поље потенцијалних анто-

---

¹ Антонимија се у *Речнику српскога језика* дефинише као *својство неких речи супротној значења, јављање антионима* (РСЈ: 37).

² Компликовано је одредити какав однос можемо назвати супротним, будући да није сасвим јасно шта је истозначност, а шта блискозначност (в. поглавља *Синонимија* и *Антионимија* у књизи *Лексикологија српскога језика* Р. Драгићевић).

³ Када су оба критеријума испуњена – говоримо о *правом антионимији*. С друге стране, ако било који од ових двају критеријума изостане – говоримо о *неправом антионимији* или *квазиантионимији* (Драгићевић 2010: 266–267).

нима и усмеравају пажњу истраживача на њихове основне параметре.

С обзиром на природну повезаност организације лексичког система и устројства менталог лексикона, отвара се и питање места антонимије у наведеним процесима. Према резултатима досадашњих истраживања, антонимија представља парадигматски лексички однос који је вероватно дубоко утемељен у човековој менталној структури. Ментални лексикон представља широко поље разноврсних и делом неистражених релација, које, иако му се може приступити само посредно, оставља доста простора за истраживачке подухвате у различитим правцима.⁴ Према Џ. Ејчисон (2003: 249), ментални лексикон садржи целовите речи, које памтимо, како ауторка сликовито описује, „као новчиће са лемама (значењима и врстама речи) на једној страни и формом (звук) на другој страни“.

Како су, према резултатима ранијих истраживања, лексички елементи у менталном лексикону сваког од нас уређени тако да погудују брзом активирању и препознавању онога што се у датом тренутку тражи (Шипка 1998: 93), анализа вербалних асоцијација чини се добрим начином проучавања организације менталног лексикона говорника. Наиме, асоцијативни тестови показују да између лексема и њеног антонима постоји веома јака (ако не и најјача) асоцијативна веза. Таква веза мора бити одраз блискости тих лексема и у човековом менталном лексикону. Антоними су несазнатљиви један без другог (Драгићевић 2010: 290), што значи да их ми вероватно, приликом процеса учења и усвајања језика, смештамо у исти простор у менталном лексикону, што касније у продукцији наученог резултата чињеницом да на помен једног у нашој свести искрсава и други члан те дводелне целине. С тим у вези, Кларк (1970: 275) закључује да ће се, уколико стимулус поседује антоним, тај антоним јавити чешће од других реакција.⁵

Ако узмемо у обзир поменути претпоставку и почетну дефиницију антонима као лексема супротног значења, поставља се питање

---

⁴ Психоллингвиста Александар Костић под менталним лексиконом, који се као појам јавља у експерименталној психологији крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлог века, подразумева специјализовани когнитивни домен за који се претпоставља да сачињава модул дуготрајне меморије, у којем су ускладиштене репрезентације свих лексема које користи говорник датог језика (Костић 2004: 102–103).

⁵ Исти аутор (1970: 284), испитујући склоности испитаника приликом давања вербалних асоцијација, у прву групу, према брзини одговарања, сврстава оне испитанике чији су одговори лексема супротног значења.

како значењски супротне лексеме могу бити и сродне. Да би се одређени појмови могли упоређивати, морају садржати неке заједничке одлике које ће бити основа за упоређивање, а да би се поредили по супротности, дате лексеме у свом лексичком значењу морају имати неку важнију особину по којој се разликују (или више њих) (Мршевић-Радовић 1977: 226). Те заједничке или разликовне одлике садржане су у тзв. семама или семантичким обележјима од којих се састоји свако значење лексема. Д. А. Круз (1991: 197) истиче да, иако говорници речи супротног значења интуитивно осећају међусобно веома удаљеним, антоними се углавном разликују по једној значењској димензији. Наиме, већина сема антонимâ су заједничке, али диференцијална сема је веома значајна сема – она спада у семантичко језгро лексеме и отуда изазива значењско супротстављање. О томе многи аутори (у англосаксонској литератури почев од Кларка) говоре под рухом принципа минималне разлике међу антонимима (*the minimal-contrast rule*), који је потврђен код великог броја најфреквентнијих вербалних асоцијација испитаникâ (Кларк 1970: 275).

1.2. Асоцијативна истраживања

Према речима П. Пипера (2005: 8), „појам асоцијације нема историју која експлицитно сеже од античких времена иако се мање или више сродни појмовни садржаји у друкчијем терминолошком руху могу наћи и у античким филолошким и филозофским учењима“, тако, на пример, Аристотел, говорећи о правилности у редоследу идеја, између осталог,⁶ помиње и закон супротности (супротне идеје теже узајамном изазивању). Дакле, основне разлике приликом одређења типологија асоцијација током времена, поред терминолошких, своде се на тумачења степена и узрока правилности у асоцијативним односима и улоге индивидуалног, посебно емоционалног искуства у томе.

Асоцијативна метода није строго лингвистичка, нити је проучавање менталног лексикона првенствено задатак лингвиста. Заправо, много је чешће, по природи ствари, питање организације менталног лексикона постављано у оквиру психолошких истраживања. Теорија дражи и одговора (позната као С-Р теорија од енглеског *stimu-*

---

⁶ Поред закона супротности, Аристотел издваја и закон додира (сагласно којем идеје које су се једном појавиле у просторној, временској или редоследној блискости имају тенденцију да се и даље јављају у таквој вези) и закон сличности (при појави једне идеје често се појављује и нека друга, њој слична идеја).

lans = драж и *response* = одговор) није хомогена, то је читав скуп међусобно мање или више сличних теорија; истовремено, свака од њих поседује и одређене одлике које је разликују од других, али свака од њих зачета је као покушај тумачења стицања и задржавања нових облика понашања, који се јављају као последица искуства (Хол–Линдзи 1983: 522). Стога, не чуди чињеница што је главни нагласак у свакој од њих управо на процесу учења. Речи, као што знамо, добијају значење путем сложеног процеса учења, који омогућава да идентификујемо сваку реч и да знамо шта она означава (Креч–Крачфилд 1976: 31–32). Овакви аспекти свакако се тичу и лингвистике и могу се проучавати под њеним окриљем.

У савременој лингвистици централно место заузимају вербалне асоцијације. Будући да је испитивање вербалних асоцијација једна од новијих метода у лингвистичким истраживањима, лингвисти тек разматрају на које би се све начине грађа добијена овим путем могла користити. Како се у асоцијативним речницима дају значења полисемантичне лексеме, њени синонимски и антонимски редови, синтаксичка спојивост, творбена и граматичка варирања, конотација, културолошка обојеност, различита ванјезичка знања испитаника итд., можемо запазити да је распон асоцијативних истраживања широк и разноврстан. На основу асоцијативних истраживања може се доћи до одређених сегмената организације менталног лексикона говорника одређеног језика. Управо проучавање општег лексикона кроз ментални лексикон представља један од новијих и актуелнијих методолошких приступа опису лексичког система. Најзад, на основу вербалних асоцијација испитаника запажа се да нису сви антонимски парови повезани на исти начин и једнаком чврстином, односно да нису сви они лоцирани на истом месту у нашем менталном лексикону.

2. Природа асоцијативне везе

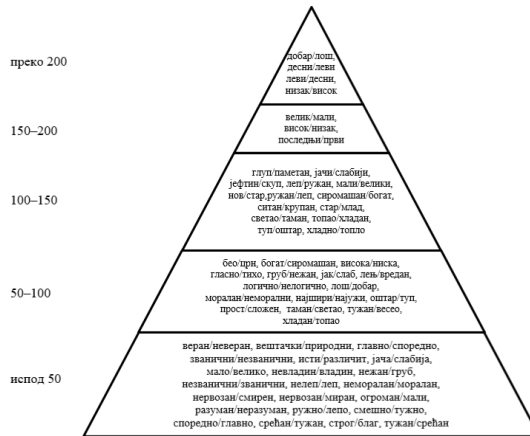
2.1. Природа асоцијативне везе међу различитим антонимским паровима

Вербалне асоцијације, како примећујемо, пружају драгоцене податке о природи асоцијативне везе међу антонимским паровима. Наша грађа показује да се природа асоцијативне везе донекле разликује уколико посматрамо различите антонимске парове. Тако је она код једних парова изразито чврста, на шта упућује фреквентност асоцијација, тј. високофреквентне и уједначене асоцијације говорника српскога језика. С друге стране, она може бити доста слабија или толико слаба да за поједине парове нисмо сигурни да ли су уопште антоними, будући да представљају индивидуалне асоцијације испита-

ника, што сведочи о њиховој недовољној блискости у менталном лексикону.

Уколико у АР погледамо фреквенцију реакција које са датим стимулусом ступају у антонимски однос, можемо запазити да она може знатно варирати. Тако се, на пример, придев *десни* јавља чак 277 пута као реакција на стимулус *леви*, а придев *владин* само 19 пута као одговор на реч-драж *невладин*. Ова (изразита) разлика мора имати и свој лингвистички смисао. Она указује на повезаност двају елемената у језику који се значењски супротстављају и, што је још важније, будући да су у питању слободне реакције говорника српског језика,⁷ она показује како су те речи структуриране у нашој свести и колико је веза међу њима дубоко утемељена. У циљу откривања начина на који говорници „складиште“ антониме најједноставније је кренути од идентификовања тенденција у повезивању облика стимулуса и реакције. У том смислу, фреквентност асоцијата говори у прилог томе да постоје извесни слојеви њихове утемељености у менталном лексикону. Најдубље утемељени су они који су и најчвршће повезани, што се материјално исказује високофреквентним појављивањем једног члана у својству асоцијата на задати стимулус који је други члан тог антонимског пара. С друге стране, на површини би се налазили нешто слабије повезани парови антонима, код којих се та слаба повезаност одражава и у виду слабије асоцијативне везе.

Слика бр. 1 Приказ придевских антонима према фреквенцији

⁷ Битно је рећи да су у питању слободне реакције, јер се од говорника није тражило да напишу антоним речи, већ се антоним као реакција јавља сасвим природно.

Графички (пирамидални) приказ придевских антонима, разврстаних по јачини асоцијативне везе, показује нам јасно да природа асоцијативне везе није истоветна код свих антонимских парова. Антонимски парови *леви – десни*, *добар – лош* и *низак – висок* одликују се најчвршћом асоцијативном везом. Код неких парова асоцијативна веза је, такође, веома чврста (*велик – мали*, *висок – низак* и сл.) или доста чврста (*леи – ружан*, *сїар – млад*), али слабија у односу на првонаведене. С друге стране, код неких антонимских парова она је знатно слабија (*їруб – нежан*, *јак – слаб*), а код последње наведених, у дну пирамиде, и најслабија (*веран – неверан*, *сїоредно – їавно*).

У последњу групу сврстали смо антонимске парове са фреквенцијом мањом од 50. Другим речима, мање од 50 испитаника је на стимулус (први члан антонимског пара) дало одређени одговор (други члан антонимског пара). У оквиру ове групе, као што можемо приметити, углавном се налазе они антонимски парови који су неправи антоними (*нелей – леї*, *оїроман – мали*, *нервозан – миран*, *їруб – нежан* итд.) или који су онеобичени по неком граматичком критеријуму (нпр. тако што стимулус није дат у основном облику: *сїоредно – їавно*, *јача – слабија*, *ружно – леїо*, *смешно – їужно* и сл.).

На другој страни, код трију група са највећом фреквенцијом (од 100 до преко 200), можемо запазити да су готово у свим случајевима (осим у једном: *нов – сїар*) у питању прави антоними. Придеви ових група високом учесталосту потврђују дубоку утемељеност у менталном лексикону, у којем је најчвршћа веза, према подацима из АР, између антонима *низак – висок*, *добар – лош* и *десни – леви* (*леви – десни*).

Дакле, на врху пирамидално устројене структуре налазе се антоними *добар* и *лош* (придеви са значењем духовних особина човека), антоними *низак* и *висок* (придеви са значењем људских физичких особина) и антонимски пар *десни – леви* (*леви – десни*), којим се изражавају просторне релације. Наведени придеви, према АР, спадају у прототипичне антониме.

Упоредићемо супротстављена (примарна) значења ових придева, како бисмо видели шта је то што узрокује чвршћу повезаност ових парова у односу на остале.

Табела бр. 1 Значења најчвршће повезаних антонимских парова

АНТОНИМ 1	АНТОНИМ 2
ДЕСНИ	ЛЕВИ
1. а. који се налази на <u>сујројној</u> <u>сирани</u> од срца; супр. леви.	1. а. који је на <u>исшој</u> <u>сирани</u> <u>и</u> <u>е</u> <u>ла</u> на којој је срце.
ДОБАР	ЛОШ
1. а. који је <u>позитивних</u> особина, <u>ваљан</u> , <u>врсан</u> , <u>оабран</u> ; супр. зао, рђав, лош.	а. који није онакав <u>какав</u> <u>и</u> <u>реба</u> <u>да</u> је, који не <u>одовара</u> <u>уобичајеним</u> <u>мерилима</u> , <u>рђав</u> .
НИЗАК	ВИСОК
1. а. који има малу висину; <u>крајак</u> у <u>вертикалном</u> <u>правцу</u> .	1. а. који има <u>знајно</u> <u>распојање</u> између <u>доње</u> и <u>горње</u> <u>и</u> <u>ачке</u> ; који је <u>великој</u> <u>раси</u> .

Дефиниције значења недвосмислено указују на постојање праве антонимије међу овим придевима. Код лексема *добар* и *десни* у РМС упућује се и експлицитно на њихов антоним скраћеницом *сујр*. Када бисмо ове смисаоно веома сродне дефиниције покушали свести на једну са јасним указивањем на значењску димензију која узрокује антонимски однос међу њима, то би изгледало на следећи начин:

Табела бр. 2 Свођење значења најчвршће повезаних антонима на једну дефиницију

АНТОНИМИ	ДЕФИНИЦИЈА
<i>десни – леви</i>	који се налази на <u>сујројној</u> <u>сирани</u> од срца/ <u>исшој</u> <u>сирани</u> на којој је срце
<i>добар – лош</i>	који је <u>позитивних/непозитивних</u> особина
<i>низак – висок</i>	који има <u>мало/знајно</u> <u>распојање</u> између <u>доње</u> и <u>горње</u> <u>и</u> <u>ачке</u>

Што се тиче антонимских парова чији се чланови одликују полисемантичком структуром, ваља претпоставити да је чвршћа асоцијативна веза појединих антонимских парова условљена јачом повезаношћу тих лексема, односно већим бројем њихових супротстављених значења. Тако ће, на пример, чвршће у нашој менталној структури бити повезани антоними *десни* и *леви* (*десни – леви* 276, *леви – десни* 277), којима се готово сва значења међусобно супротстављају, него антоними *јросиј* и *сложен* (*јросиј – сложен* 60), којима већина значења не ступа у међусобни антонимски однос.

Табела бр. 3. Полисемантичке структуре антонима и супротстављена значења

ДЕСНИ	ЛЕВИ
<p>десни, -а, -о</p> <p>1. а. који се налази на сујројној сјирани од срца; супр. левии.</p> <p>б. који је с исије сјирание каг се ледга с ујврђене ијачке ледиишиа или јоласка.</p> <p>2. фиг. веран, одан.</p> <p>3. пол. који је конзервајивних, реакционарних јолијичких начела.</p> <p>4. (у именичкој служби) ж десна рука, десница.</p>	<p>леви, -а, -о, ијек. лијевии; супр. десни</p> <p>1. а. који је на исијој сјирани ијела на којој је срце.</p> <p>б. који је с ије сјирание јосмајрача. в. који је јосмајрачу с ије сјирание каг се окрене у јравцу јока (реке или јојока).</p> <p>2. пол. а. који јријада левици (2). б. који ијежи радикалнијим револуционарним мерама, ошијријем курсу револуционарној јокрејиа.</p> <p>3. (у именичкој служби) а. ж лева рука.</p> <p>б. м пол. левичар.</p>

ПРОСТ	СЛОЖЕН
<p>прост, -а, -о</p> <p>1. а. који није сложен и <i>ӣтежак да се схва̄ӣти</i>, који је лако разумљив, једнос̄таван. б. који није сас̄тављен и сложен, који је једнос̄таван <i>по своме сас̄таву</i>, једновр̄с̄ан. в. који није замршен, за̄иле̄ӣен, који је <i>ӣриродан</i>, једнос̄таван.</p> <p>2. који се ничим не разликује или <i>истиче између дрӯих</i>, обичан, свакидашњи.</p> <p>3. а. који није лукав, <i>ӣревејан</i>, који је безазлен, <i>о̄ӣворен</i>, не-<i>ӣосредан</i>, <i>ӣриродан</i>, <i>ӣрос̄тодушан</i>. б. <i>о̄ӣраничен</i>, наиван, <i>ӣрӣлӯӣ</i>.</p> <p>4. а. сиров, неизражен, <i>недо-ӣеран</i>. б. <i>ӣруб</i>, <i>неод̄иојен</i>, <i>нео-ӣесан</i>, <i>неуч̄ӣив</i>, <i>неуљудан</i>, <i>ӣрос̄тачки</i>.</p> <p>5. заст. који <i>ӣрӣӣада</i> широким слојевима народа.</p> <p>6. који има малу цену, <i>јеф-ӣӣн</i>.</p> <p>7. а. ослобођен од че̄а. б. <i>о̄ӣворен</i>, слободан.</p> <p>8. <i>о̄ӣрош̄ӣен</i>, без замерке.</p>	<p>сложен, -а, -о</p> <p>1. <i>ӣрӣ</i>. <i>ӣридег од сло-жӣӣти (се)</i>.</p> <p>2. који се јавља, <i>очи-ӣује на различ̄ӣе</i> начине, који <i>сӣјаја</i>, <i>здру-жује у себи различ̄и-ӣе</i>, често <i>суӣрош̄не цр̄ӣе</i>.</p> <p>3. замршен, за̄иле̄ӣен, <i>ӣтежак да се схва̄ӣти</i>, <i>реши</i>, <i>ос̄ӣвари</i>: ~ питање, ~ проблем.</p>

2.2. Природа асоцијативне везе међу члановима антонимских парова

Ако са макроплана (посматрања природе асоцијативне везе на нивоу различитих антонимских парова), пређемо на микроплан (посматрање природе асоцијативне везе унутар датог антонимског пара), примећујемо да ни овде ситуација није у потпуности хомогена. Другим речима, природа асоцијативне везе није иста уколико се посматра из правца сваког од чланова антонимског пара. Наиме, дешава се да је један од чланова антонимског пара фреквентнији као асоцијација на други члан тог антонимског пара него што је то у обрнутом случају. Ова појава није незанимљива и није без значаја за схватање од-

носа антонимије међу датим придевима, те за разумевање механизма антонимије уопште.

Дакле, поред наведене разлике у природи асоцијативне везе међу различитим антонимским паровима, разлика постоји и између чланова датог антонимског пара. Наиме, сматрамо да у антонимском пару један члан може бити доминантнији (то може бити, како наша грађа показује, и немаркирани и маркирани члан датог пара), те да он као стимулус чешће изазива појаву другог члана као реакције, него што је у обрнутом случају реч. Наша грађа то и потврђује. Уколико погледамо антонимске парове којима се оба члана јављају као стимулуси у АР, стање је следеће:

Табела бр. 4 Фреквенција антонимских парова с обзиром на распоред чланова

СТИМУЛУС	РЕАКЦИЈА	фреквенција	место реакције у асоцијативном пољу
<i>бео</i>	<i>црн</i>	84	2
<i>црн</i>	<i>бео</i>	133	1
<i>боја̄ӣӣ</i>	<i>сиромашан</i>	95	1
<i>сиромашан</i>	<i>боја̄ӣӣ</i>	108	1
<i>велик</i>	<i>мали</i>	163	1
<i>мали</i>	<i>велики</i>	138	1
<i>висок</i>	<i>низак</i>	181	1
<i>низак</i>	<i>висок</i>	243	1
<i>главно</i>	<i>сјоредно</i>	40	4
<i>сјоредно</i>	<i>главно</i>	49	3
<i>лӯӣ</i>	<i>ја̄ме̄ӣан</i>	121	1
<i>ја̄ме̄ӣан</i>	<i>лӯӣ</i>	94	1
<i>јруб</i>	<i>нежан</i>	52	2
<i>нежан</i>	<i>јруб</i>	42	2
<i>десни</i>	<i>леви</i>	276	1
<i>леви</i>	<i>десни</i>	277	1

<i>добар</i>	<i>лош</i>	229	1
<i>лош</i>	<i>добар</i>	96	2
<i>званични</i>	<i>незванични</i>	49	2
<i>незванични</i>	<i>званични</i>	31	2
<i>леј</i>	<i>ружан</i>	139	1
<i>ружан</i>	<i>леј</i>	130	1
<i>моралан</i>	<i>неморални</i>	55	1
<i>неморалан</i>	<i>моралан</i>	40	3
<i>ошїар</i>	<i>їуї</i>	85	2
<i>їуї</i>	<i>ошїар</i>	150	3
<i>свейїао</i>	<i>їїаман</i>	128	1
<i>їїаман</i>	<i>свейїао</i>	69	1
<i>срећан</i>	<i>їуужан</i>	46	3
<i>їуужан</i>	<i>срећан</i>	33	5
<i>їоїао</i>	<i>хладан</i>	115	1
<i>хладан</i>	<i>їоїао</i>	77	2

Може се приметити да је код појединих парова готово једнака учесталост у оба случаја (када је стимулус један члан антонимског пара и када је стимулус други члан тога антонимског пара). Тако је, на пример, код неких парова та разлика незнатна: *десни* – *леви* 276 и *леви* – *десни* 277. Међутим, код других парова ова разлика је очигледна и изненађујуће велика: *добар* – *лош* 229 и *лош* – *добар* 96.

Уколико поменути појаву да се један члан антонимског пара јавља као чешћа реакција на други него у обрнутом случају покушамо објаснити са становишта маркираности/немаркираности тих чланова, можемо претпоставити да је немаркирани члан антонимског пара, будући семантички развијенији, доминантнији члан и да чешће изазива као реакцију свој антоним. Запажамо да је код појединих парова ова претпоставка одржива. На пример, на стимулус *добар* (немаркирани члан, 11 значења) јавља се чак 229 пута реакција *лош* (маркирани члан, 6 значења), док се на стимулус *лош* реакција *добар* јавља 96 пута. Исто тако, код пара *їоїао* – *хладан* (10:5) у првом случају (када је стимулус *їоїао*) фреквенција износи 115, а у другом (када је стимулус придев *хладан*) фреквенција је 77. Исти случај је, са нешто ма-

њом разликом у учесталости реакције, и са антонимским паровима *лей – ружан* (*лей – ружан* 139, *ружан – лей* 130), *моралан – неморалан* (*моралан – неморални* 55, *неморалан – моралан* 40), па и *велик – мали* (*велик – мали* 163, *мали – велики* 138) и *срећан – њужан* (*срећан – њужан* 46, *њужан – срећан* 33). Свакако, у свим овим паровима немаркирани члан јавља се као стожер антонимског пара, те је дата веза јача из смера тога члана него обрнуто.

С друге стране, дешава се да је веза чвршћа из правца маркираног члана, било да има развијенију полисемију, било да је семантички слабије развијен од немаркираног. Тако се придев *низак* јавља 181 пут као реакција на стимулус *висок*, док је придев *висок* 243 пута реакција на *низак*. Исто је и са паровима *бојаџи – сиромашан* (*сиромашан – бојаџи* 108, *бојаџи – сиромашан* 95), *їлавно – сїоредно* (*їлавно – сїоредно* 40, *сїоредно – їлавно* 49), *їлуї – їамеїџан* (*їлуї – їамеїџан* 121, *їамеїџан – їлуї* 94). Међутим, у последње наведеним паровима разлика међу фреквенцијама реакција, као што можемо запазити, углавном није велика, те не може ни служити као показатељ одређене законитости у том смислу.

3. Закључне напомене

Полазећи од вербалних асоцијација испитаника приликом испитивања асоцијативне везе антонимских парова, запазили смо да је ваља анализирати са најмање два аспекта: прво, са аспекта различитих антонимских парова, упоређујући их међу собом; друго, са аспекта сваког антонимског пара понаособ, посматрајући њену природу зависно од тога који је члан стимулус. С тим у вези, дошли смо до следећих закључака:

1. Природа асоцијативне везе није иста код свих антонимских парова. На основу фреквенције реакција на стимулусе, која је у АР и експлицитно изражена, примећујемо да је веза између неких парова веома јака (*леви – десни* 277), а код других је нешто слабија (*лењ – вредан* 97) или пак изузетно слаба (*невладин – владин* 19). Овај податак говори о томе који су антонимски парови чвршће повезани, те дубље утемељени у нашој лексичкој и менталној структури. Тако, на основу анализе фреквенције реакција, долазимо до три пара између којих постоји најјача асоцијативна веза. То су парови: *леви – десни* (*десни – леви*), *низак – висок* и *добар – лош*. Асоцијативна веза међу члановима ових антонимских парова очито је најчвршћа, те ови парови, поред тога што представљају прототипичне антониме, вероватно су и најближе лоцирани у нашем менталном лексикону.

2. С друге стране, и природа асоцијативне везе између чланова сваког антонимског пара понаособ може варирати у зависности од тога који је члан стимулус. Наиме, дешава се да је та веза чвршћа када је један члан антонимског пара стимулус, а слабија када је то други члан истога пара. Очито да се један члан јавља као доминанта датог пара, те је и веза чвршћа ако се од њега полази. Посматрано из угла маркираности/немаркираности чланова антонимског пара, наша грађа показује да се је у највећем броју случајева немаркирани члан, који је углавном и семантички развијенији, доминанта датог антонимског пара.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1961–1962: Ирена Грицкат, „О антонимији“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IV–V*, Нови Сад, 87–90.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ејчисон ³2003: Jean Aitchinson, *Words in the Mind. An introduction to the mental lexicon*, London: Basil Blackwell.
- Кларк 1970: Н. Н. Clark, Word Association and Linguistic Theory, in: *New Horizons in Linguistics*, ed. J. Lyons, Baltimore: Penguin, 271–286.
- Костић 2004: Александар Костић, Репрезентативност језичког корпуса и ментални лексикон, у: *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 98–112.
- Креч–Крачфилд ³1976: D. Kreč, R. Kračfeld, *Elementi psihologije*, Beograd: Naučna knjiga.
- Круз 1991: D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Мршевић-Радовић 1977: Драгана Мршевић-Радовић, Глаголи супротног значења, *Књижевност и језик* 2–3, Београд, 226–337.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису, у: *Асоцијативни речник српског језика*, прва књига – од стимулуса ка реакцији, Београд: Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист СЦГ.
- Хол–Линдзи 1983: K. S. Hol, G. Lindzi, *Teorije ličnosti*, Beograd: Nolit.
- Шипка 1998: Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Матица српска.

ИЗВОРИ

- AP: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, прва књига – од стимулуса ка реакцији, Београд: Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист СЦГ, 2005.
- OAP: Рајна Драгићевић, Предраг Пипер, Марија Стефановић, *Обрајни асоцијативни речник српскога језика*, друга књига – од реакције ка стимулусу, Београд: Београдска књига, 2011.
- Речник МС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Bojana D. Todić

THE NATURE OF ASSOCIATIVE LINKS IN ANTONYM PAIRS

Summary

The aim of this paper is to explain antonyms and the nature of their associative link. In order to get information, we have analyzed verbal associations. Our research shows that there are various types of nature of associative link between different pairs of antonyms. Furthermore, the nature of associative link depends on the fact which member of a pair is the stimulus and which member is the response. Since the analysis was conducted from two approaches, the conclusion is that the associative link between some pairs is stronger comparing to others and that the associative link from the direction of an unmarked member is stronger than the link coming from the marked member of the same pair.

Key words: antonym, antonym pairs, associative link, mental lexicon.